

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

У статті розглянуто поняття, цілі, види та класифікацію міжнародних неурядових організацій, проаналізовано джерела фінансування в умовах сталого розвитку, досліджено особливості їх виникнення та становлення у світовій історії як самостійних учасників соціально-комунікаційної системи суспільства. Виявлено, що міжнародні неурядові організації є сполучною ланкою між урядами та державами, з однієї сторони, та організацією громадянського суспільства – з іншої; міжнародні неурядові організації можуть істотно впливати на формування внутрішньої політики держав та розвиток міжнародних відносин загалом.

Ключові слова: міжнародні неурядові організації, класифікації, фінансування, Україна, розвиток, діяльність, групи, громадянське суспільство, соціально-комунікаційна система суспільства.

I. Вступ

Для міжнародних відносин сьогодення характерні значне зростання кількості (зараз їх близько 8 тис. в Україні) міжнародних неурядових організацій (далі – МНУО), збільшення їхнього впливу на сучасний світ і міжнародну співпрацю. Відбувається процес визначення ролі МНУО в міжнародному праві та в міжнародних правовідносинах. На межі століть людство перейшло лише таку стадію розвитку міжнародних відносин, коли держави усвідомлено втрачають монополію єдиних суб'єктів таких відносин. Безумовно, держави ще є основними суб'єктами на світовій арені, але зростає й вплив інших суб'єктів міжнародних відносин. Їх учасниками стають міжнародні неурядові організації.

Кінець ХХ ст. – епоха активізації міжнародних неурядових організацій, що дістала назву «революція асоціацій». На початку нового тисячоліття міжнародні неурядові організації стали повноцінними учасниками міжнародного життя.

Вивчення становлення та особливостей виникнення міжнародних неурядових організацій у системі суспільства є актуальною проблемою тому, що міжнародні неурядові організації є найблискупішим виразом того, що називають громадянським суспільством, тобто сферою, у якій соціальні рухи формуються залежно від цілей, кола його учасників і тематичних інтересів.

II. Постановка завдання та методи дослідження

Мета статті полягає у розкритті поняття, класифікації міжнародних неурядових організацій. Для цього поставлено завдання: з'ясувати причини збільшення кількості міжнародних неурядових організацій, визначити їх цілі та проаналізувати види, розглянути джерела фінансування в умовах сталого розвитку; розглянути особливості виникнення й становлення міжнародних неурядових організацій у соціально-комунікаційній системі світової спільноти.

У ході дослідження використано порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний і типологічний аналіз діяльності та розвитку МНУО на міжнародній арені.

III. Результати

Окреслену тему розглядало багато українських і зарубіжних учених. У статті Н. О. Мороз досліджено процес формування неурядових організацій, їх місце та роль у процесі становлення й розвитку громадянського суспільства в сучасній Україні. Неурядові організації розглядають як ознаку наявності громадянського суспільства [2].

У дослідженні О. С. Пікалової йдеться про розвиток та становлення неурядових організацій в Україні. Наголошено, що виникнення таких організацій є результатом безперервного процесу розвитку й пристосування до різних ситуацій. Серйозний відбиток на їх характер накладають особливості соціокультурного розвитку, історичні, демографічні й етнокультурні традиції, особливості релігії й інші чинники [3].

У праці Є. О. Пожидаєва з'ясовано особливості функціональних ролей партій і НУО в політичних системах нових демократій; розглянуто інституційні, нормативні та соціокультурні передумови розширення співпраці НУО й політичних партій; розкрито внутрішню організаційну та функціональну мотивацію взаємодії партій та НУО в умовах демократичних реформ. Приділено увагу відмінностям у взаємодії політичних партій і НУО в умовах розвинених і перехідних демократій [4].

Також опрацьовано міжнародні конвенції, акти зарубіжного національного та міжрегіонального законодавства, загальнотеоретичні й спеціальні наукові праці як незначної кількості українсь-

ких (В. Г. Буткевич, В. В. Мицик, В. І. Муравйов), так і російських учених (А. Х. Абашидзе, К. А. Бекашев, І. І. Коваленко, Ю. М. Колосов, І. І. Котляров, В. І. Лукашук, Т. Н. Нешатаєва, С. А. Подшибякін, Г. І. Тункін та ін.), а також інших фахівців з міжнародного права (Я. Клабберс, Д. Шелтон, Л. Женглінг та Д. Томас).

У міжнародно-правових документах і літературі з права термін «міжнародні неурядові організації» (МНУО) вживають щодо організацій, що діють на національному, субрегіональному, регіональному чи міжнародному рівнях. У цьому визначальним для терміна є слово «неурядова», що саме собі є свого роду викликом, альтернативою поняттю «урядова» організація.

Неурядова міжнародна організація – це організаційно оформлене, засноване на приватному погодженні некомерційне об'єднання національних організацій, союзів, груп і окремих осіб, що реалізує суспільно корисні цілі в різних галузях (публічно-правовій, соціальній, політичній, культурній, економічній тощо) та ґрунтується на неурядових угодах.

Тобто держава не несе відповідальності за діяльність своїх громадян у таких організаціях. Якщо міжурядові організації є мостом між урядами, то неурядові – це міст між громадянами. Варто зауважити, що науковці виділяють як вузьке, так і широке розуміння терміна міжнародної неурядової організації [7, с. 200].

Згідно з вузьким трактуванням, до неурядових організацій не належать громадсько-політичні рухи, транснаціональні корпорації, а тим більше організації, які створені під егідою держав. Широке трактування поняття неурядової міжнародної організації представляє Економічна та соціальна рада ООН, розглядаючи її як будь-яку міжнародну організацію, створену не на основі міжурядової угоди.

Неурядові організації діють у сфері, що становить міжнародний інтерес, який не пов'язаний з інтересом окремої особи, групи осіб, нації чи ситуації в конкретній державі. Засновниками неурядових інституцій виступають релігійні, професійні громадські організації, бізнес-групи, приватні особи. Міжнародні неурядові організації мають статус юридичної особи й дотримуються основних принципів міжнародного права, закріплених у Статуті ООН. Неурядові організації можуть бути складовою неформалізованих міжнародних суспільних рухів: екологічного, правозахисного, молодіжного, жіночого, профспілкового, національно-визвольного, антивоєнного тощо.

Часто неурядові міжнародні організації називають групами тиску, адже, під час громадської діяльності вони здійснюють тиск на міжнародне співтовариство. Об'єктивними причинами виникнення неурядових міжнародних організацій є глобалізаційні процеси та масштабні транскордонні взаємодії.

На думку сучасних науковців, у перспективі міжнародні неурядові організації будуть здатні зумовлювати створення глобального громадянського суспільства, яке впливатиме на систему міжнародних відносин подібно до громадянського суспільства в національних державах.

Важливою ця тема є й для України, оскільки роль та вплив МНУО на розвиток держави значно збільшуються. Історія виникнення перших міжнародних організацій бере свій початок ще з часів Стародавньої Греції, де у 6 ст. до н. е. були створені первинні постійні міжнародні об'єднання – Лакедемська та Делоська симмахії, що були своєрідними праобразами майбутніх міжнародних організацій, та вже тоді вони впливали на відносини між грецькими державами: подібно до інших соціальних факторів, вони зближували народи та сприяли їх меншій замкнутості.

Розвиток міжнародних економічних зв'язків, державних відносин, самого міжнародного права як механізму регулювання цих відносин спричинив еволюцію нових форм міжнародного багатостороннього спілкування, якими стали адміністративні унії. В основному вони склалися в галузі митних відносин і мали тимчасовий характер. Наступним етапом розвитку міжнародних організацій було створення міжнародних економічних та митних об'єднань. Першим таким союзом був Ганзейський торговий союз, який вивів Північну Німеччину зі стану середньовічного варварства. На початку XIX ст. був створений Німецький митний союз. Усі держави, що увійшли до цього союзу, повинні були підпорядковуватися однаковим законам стосовно ввезення, вивезення та транзиту товарів. Усі митні тарифи визнавалися загальними і розподілялися між членами Союзу за кількістю населення. Спеціалісти в галузі права міжнародних організацій вважають, що першою міжнародною міжурядовою організацією в її класичному розуміння була Центральна комісія з судноплавства по Рейну, яка була створена у 1831 р.

У середині XIX ст. потреба реорганізації міжнародних відносин та спілкування була основою створення постійних міжнародних міжурядових організацій, що мали постійні органи (Всесвітній телеграфний союз, Всесвітній поштовий союз). Ці організації зазвичай мали обмежену чи спеціальну компетенцію та досить слабку організаційну структуру. Створення подібних організацій відіграло важливу роль, значно збагативши досвід міжнародного спілкування, який уже через кілька десятиліть надав змогу створити нову форму організації міжнародних відносин – Лігу Націй. Це була перша політична універсальна міжнародна організація. У російській науці XIX та початку XX ст. право міжнародних організацій вважали частиною міжнародного адміністративного права.

Згодом, у 40-х рр.. минулого століття через свою недосконалість, недієздатність Ліги Націй та ускладненість у діяльності через об'єктивні причини було прийнято рішення та створена нова міжнародна організація, що підтримувала мир та міжнародне спілкування – ООН. Можна сказати, що це – безспірне досягнення у сфері розвитку міжнародного права, міжнародних відносин та самих міжнародних організацій. Початком створення міжнародних неурядових організацій справедливо вважають багатосторонні зустрічі – конгреси, конференції тощо.

До початку XX ст. почало збільшуватись число конгресів, конференцій та зустрічей, що призвело до формування нового інституту міжнародного спілкування – МНУО [1, с. 24].

Перші такі організації мали в основному просвітницький і науковий, релігійний, пацифістський та господарчий характер. У середині минулого століття різко збільшилася кількість МНУО. Якщо до того часу існувала незначна їх кількість і вони не впливали на діяльність держав, то із закінченням Другої світової війни ситуація різко змінилася. Суспільство відчуло нагальну потребу в організації громадськості різних держав для спільного добробуту. Значний вплив мав та має процес глобалізації, що на сьогодні набув великого розмаху. Причинами, які впливають на різке збільшення кількості МНУО, є:

- недостатні можливості окремих держав та міжнародних міжурядових організацій для вирішення нових міжнародних проблем;
- посилення демократичних процесів у сфері внутрішніх та міжнародних відносин;
- зростання бажання індивідів збільшити контроль за процесом прийняття рішень у питаннях, які торкаються їхніх життєвих інтересів (екологія, права людини, економічний та політичний розвиток);
- трансформація у сфері національних інтересів держав: рух від державних інтересів «суверенітету») до загальнолюдських цінностей, таких як права людини та захист навколишнього середовища;
- розширення можливостей транскордонних зв'язків та діяльності суспільства різних держав, можливостей технологічного прогресу.

Офіційною метою міжнародних неурядових об'єднань (союзів, клубів) підприємців є сприяння розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин, усунення обмежень конкуренції на світовому ринку. Міжнародні союзи підприємців деколи передбачають у своїх статутах такі цілі: обмін виробничим досвідом, розробка методів покращення якості товарів, забезпечення спільних інтересів учасників шляхом проведення досліджень, організації консультацій, кооперації та узгоджених дій фірм на міжнародному ринку. На відміну від міжнародних картелів, синдикатів, трестів, учасниками яких є окремі великі компанії, членами міжнародних підприємницьких об'єднань виступають «асоційовані підприємці» або об'єднання підприємців однієї галузі різних країн, що являють собою нову форму переплетення різних національних груп монополістичного капіталу [6, с. 317].

У МНУО можна виділити певні ознаки міжнародних організацій (створення відповідно до міжнародного права, наявність певної організаційної структури, наявність прав і обов'язків та ін.), а також застосувати, насамперед, градацію за предметом діяльності. За цією ознакою МНУО діляться на такі групи:

- політичні, ідеологічні, соціально-економічні, профспілкові організації;
- жіночі організації, а також організації з охорони родини і дитинства;
- молодіжні, спортивні, наукові, культурно-просвітні організації;
- організації в галузі преси, кіно, радіо, телебачення;
- організації місцевих (регіональних) влад.

Відповідно до національного законодавства, за організаційно-правовою формою неурядові організації можуть створюватись як асоціації, добровільні товариства, спілки, фонди, громадські, некомерційні організації, товариства і трасти.

НУО можуть працювати на різних рівнях. Таким чином, їх можна поділити на чотири групи:

- громадські неурядові організації (Community-based organizations) – засновані на рівні окремої місцевої спільноти;
- загальноміські неурядові організації (City-wide organizations) – засновані на рівні окремої території та включають торговельні й промислові палати, бізнесові коаліції, етнічні або навчальні групи та об'єднання громадських неурядових організацій;
- національні неурядові організації (National NGOs) – створюються на рівні країни, мають територіальні філії та надають допомогу місцевим НУО;
- міжнародні неурядові організації (International NGOs) – працюють на глобальному рівні, відповідають за фінансування місцевих ініціатив, проектів чи НУО [6, с. 320].

У процесі функціонування НУО беруть участь різні суб'єкти: засновники, учасники, донори, реципієнти, інші зацікавлені особи. Питання утворення та реєстрації НУО активно обговорюють у вітчизняній юридичній теорії та практиці. Проте, реальна робота організації починається тільки з моменту формування фондів грошових коштів, які можуть бути розподілені та використані для реалізації її мети. Отже, для цілей нашого дослідження ключовим є поділ НУО за джерелами фінансування, адже саме недостатнє фінансування таких організацій є ключовою причиною ни-

зької ефективності їх роботи. Згідно із чинним законодавством, джерелами формування коштів і майна НУО можуть:

- внески і майно засновників (засновника) та інші, що надходять безоплатно;
- безповоротна фінансова допомога, добровільні пожертви членів організації, інших осіб;
- пасивні доходи;
- дотації або субсидії з державного чи місцевих бюджетів, а також з державних цільових фондів;
- внески і пожертвування, що мають цільовий характер (благодійні гранти), надані державою, фізичними та юридичними особами в грошовій та натуральній формі;
- благодійна допомога, гуманітарна та технічна допомога;
- доходи від основної діяльності громадської організації відповідно до статуту організації та законодавства;
- надходження від реалізації програм, проведення кампаній по збору пожертвувань, масових заходів, лотерей та аукціонів з реалізації майна та пожертвувань, які надійшли від спонсорів, донорів та благодійників;
- доходи від депозитних вкладів та від цінних паперів, надходження від підприємств, організацій, що перебувають у власності організації;
- інші джерела, не заборонені законодавством України [5, с. 56–58].

IV Висновки

Для системи сучасних міжнародних відносин характерні значне зростання кількості міжнародних неурядових організацій, збільшення їх впливу на світовий політичний процес і міжнародну співпрацю. Неурядові міжнародні організації в Україні, як і в цілому світі, є активними інституціалізованими суб'єктами міжнародних відносин, репрезентуючи широкі суспільні інтереси, які виходять за межі окремих держав.

Основними цілями МНУО є обмін виробничим досвідом, розробка методів покращення якості товарів, забезпечення спільних інтересів учасників шляхом проведення досліджень, організації консультацій, кооперації та узгоджених дій фірм на міжнародному ринку.

У статті запропоновано універсальне визначення НУО, що враховує ключові ознаки та принципи функціонування громадського сектору та умови участі в партнерських відносинах з владою, бізнесом і населенням. Серед різноманітних підходів до класифікації НУО як ключовий виокремлено поділ за джерелами фінансування діяльності. Проте відкритим є питання побудови організаційно-фінансового механізму функціонування неурядових організацій в Україні, що потребує подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. Кузнецова Е. В. Международные неправительственные организации (правовые вопросы): учеб. пособ. для студ. юр. спец. Минск, БГУ, 2007. 115 с.
2. Мороз Н. О. Формування інституту неурядових організацій в контексті становлення громадянського суспільства України. *Гуманітарний журнал*. 2011. № 3–4. С. 241–246.
3. Пікалова О. Стан та динаміка неурядових організацій в українському суспільстві. *Альманах. Філософські проблеми гуманітарних наук*. 2010. № 19. С. 206–211.
4. Пожидаєв Є. О. Неурядові організації у суспільно-політичному житті України: межі участі та пріоритети діяльності. *Стратегічні пріоритети*. 2007. № 4 (5). С. 19–26.
5. Стан та динаміка розвитку неурядових організацій України 2002–2011 роки: звіт за даними дослідження / авт.-упор.: Л. Паливода, С. Голота. Київ: БФ «Творчий центр ТЦК», 2012. 118 с.
6. Тараненко Г. Г. До питання дефініцій неурядових організацій. *Проблеми міжнародних відносин*. 2010. № 1. С. 310–326.
7. Циганкова Т. М., Гордєєва Т. Ф. Міжнародні організації: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2001. 340 с.

References

1. Kuznetsova, E. V. (2007). International non-governmental organizations (legal issues). Minsk, 115 p. (in Russian).
2. Moroz, N. O. (2011). Formation of the Institute of Non-Governmental Organizations in the Context of the Establishment of the Civil Society of Ukraine. *Humanitarian Journal*, 3–4, 241–246. (in Ukrainian).
3. Pikalova, O. (2010). Status and dynamics of non-governmental organizations in Ukrainian society. *Almanac. Philosophical problems of the humanities*, 19, 206–211. (in Ukrainian).
4. Pozhidayev, Ye. O. (2007). Non-governmental organizations in social and political life of Ukraine: limits of participation and priorities of activity. *Strategic priorities*, 4 (5), 19–26. (in Ukrainian).
5. Palivoda, L., Golota, S. (2012). The state and dynamics of the development of non-governmental organizations of Ukraine in 2002–2011: a report on research data. Kiev. 118 p. (in Ukrainian).
6. Taranenko, G. G. (2010). On the definitions of non-governmental organizations. *Problems of international relations*, 1, 310–326. (in Ukrainian).
7. Tsigankova, T. M., Gordeeva, T. F. (2001). International organizations. Kiev, 340 p. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 11.01.2019.

Немеш А. Н. Теоретико-методологические основы изучения деятельности международных неправительственных организаций

В статье рассмотрены понятие, цели, виды и классификация международных неправительственных организаций, проанализированы источники финансирования в условиях устойчивого развития, исследованы особенности их возникновения и становления в мировой истории как самостоятельных участников социально-коммуникационной системы общества. Выявлено, что международные неправительственные организации являются связующим звеном между правительствами и государствами, с одной стороны, и организацией гражданского общества – с другой; международные неправительственные организации могут осуществлять существенное влияние на формирование внутренней политики государств и развитие международных отношений в целом.

Ключевые слова: международные неправительственные организации, классификации, финансирования, Украины, развитие, деятельность, группы, гражданское общество, социально-коммуникационная система общества.

Nemesh A. Theoretical and Methodological Bases of the International Non-Governmental Organizations' Study

Research methodology. *The research uses methods of comparative-historical, problem-chronological, and typological analysis of the international NGOs' activities and development as a separate and independent participant in the social and communicational system of society.*

Results. *International non-governmental organizations are a full-fledged element of the civil society organization. Today, the system of modern international relations is characterized by a significant increase in the number of NGOs and an increased impact on world political process and international cooperation. NGOs in Ukraine, as well as in the whole world, are active institutionalized actors of the international relations and participants in the social and communicational system of society. They successfully represent broad public interests that go beyond the boundaries of individual states.*

NGOs are active participants in the global system establishment of social communications that influence on the communication processes formation in different levels of social and communication interaction in the world and national society system.

Within the social and communication system of the international community, international NGO exist as an actor, ensuring the implementation of the civil society principles. The main principles include: the implementation of control over the regulation of social and international interests, the interaction of interstate and state institutions with participants of the civil society organization.

Novelty. *Within the article there were considered and analysed the concept, classification of international non-governmental organizations, the aims and types, sources of financing in conditions of sustainable development, peculiarities of emergence and their establishment as an independent actor of the social and communicational system of society.*

The practical significance. *The results of research can be used for writing papers by scientists and journalists.*

Key words: *international non-governmental organizations, classification, financing, Ukraine, development, activities, groups, civil society, social and communication system of society.*